

Ivan Chorvát

Zmena rodových rolí v mestskej rodine na Slovensku : fikcia či skutočnosť?

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 8, 271-279

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ivan Chorvát

Univerzita Mateja Bela
Banská Bystrica

Zmena rodových rolí v mestskej rodine na Slovensku: fikcia či skutočnosť?

Slovenská rodina je v súčasnosti vystavená zmeneným ekonomickým, sociálnym, politickým, ideologickým a iným podmienkam, ktoré pôsobia vo väčšej či menšej miere aj na vnútorné prostredie rodiny ako určitej štruktúry. A práve miera tohoto pôsobenia je problémom, na ktorý nachádzajú rôzne výskumy rôzne odpovede. Čo však o zmenách v rodine nepochybne vieme? Vieme, že v posledných rokoch došlo k zásadnému zlomu v demografii rodiny – výrazne klesla sobášnosť, pôrodnosť ale i potratovosť, znižuje sa počet detí v rodine, manželstvá sa uzatvárajú vo vyššom veku, zvyšuje sa vek rodičov pri narodení prvého dieťaťa, rastie rozvodovosť, neformálne súžitia, zvyšuje sa počet slobodných matiek a osamelých rodičov všeobecne – spoločnosť sa výraznejšie (v porovnaní s minulosťou) stratifikovala – a to nielen ekonomicky – a stále menej je možné hovoriť o rodinnom modeli v jednotnom čísle. Väčšia neistota však panuje v tom, ako sa tieto zmeny prejavujú konkrétne v rodinách, ako sa menia vzťahy medzi členmi rodiny, ich kompetencie, rozdelenie povinností, atď. Existuje viacero výskumov na túto tému, niektoré nesmelo navrhujú, že dochádza k zmene v zmysle väčšej individualizácie rodinných vzťahov, k modernizácii aj vo sfére rodiny, k nástupu nového rodinného étosu v zmysle zrovnoprávnenia a väčšej zameniteľnosti mužských a ženských rolí v rodine, t.j. k približovaniu slovenskej rodiny tzv. západnej rodine. Iné projekty dochádzajú, ale tiež skôr opatrne,

k záverom, že rodina, na rozdiel od iných sfér života ľudskej spoločnosti, je inštitúciou konzervatívnejšou, prejavujúcou väčšiu rezistenciu ku kultúrnym zmenám, inováciám, napodobovaniu, a že aj napriek určitým nepopierateľným vonkajším zmenám a novým módnym trendom ostáva vo svojej podstate nemenná, plniaca svoje funkcie naďalej. V každom prípade sa zdá byť prínosným zapojiť do skúmania rodinných zmien tzv. *genderové hľadisko* a pozrieť sa na prípadné zmeny v náplni rolí v rodine z rodového aspektu. To je práve prístup, ktorý sa v súčasnej slovenskej literatúre týkajúcej sa rodinných štúdií len začína pomaly objavovať a aj autori, ktorí sa genderovej problematike venujú, činia tak hlavne v oblastiach napr. politickej participácie žien alebo sa venujú rodovým rozdielom na trhu pracovných príležitostí, veľmi málo sa však venujú tejto problematike v oblasti rodiny.

Vieme však aj to, že jedno z najvýraznejších hodnotových štiepení slovenského obyvateľstva prebieha na osi *mesto – vidiek*¹. Nakoniec nielen na Slovensku platí, že „v mestskom prostredí sú priaznivejšie podmienky pre rozvoj slobody jednotlivca, demokracie, občianstva, modernity ako v prostredí dedinskom“². Zároveň však pre súčasnú spoločnosť platí aj to, že dedina je v čoraz väčšej miere „späta s mestom nielen zamestnaním, ale je s ním aj generáčne, aj pokrve prepojená. Ľudia si mesto a mestské osvojujú „aj častejšími pobytmi v ňom cez generácie, ktorým poskytlo mesto vyššie vzdelanie“³. „Mesto a mestské prostredie sa stáva dominantným a významným životným prostredím človeka.“⁴ To je nakoniec aj najnútornejším obsahom a kvalitatívnym znakom urbanizácie. Urbanizácia neznamená len rast počtu obyvateľstva, ktoré žije v mestách, ale aj a najmä zvyšovanie počtu ľudí žijúcich mestským spôsobom života, čo má vplyv na správanie ľudí, ich motivácie, kultúrne vzory, formy spoločenskej organizácie a nepochybne aj na charakter rodinného života. Po uvedení si týchto súvislostí asi nejedného výskumníka napadne, že ak v súčasnej rodine na Slovensku prebiehajú pod jej povrchom zásadnejšie zmeny – modernizačné, individualizačné, demokratizačné – je predpoklad, že sa prejavia najskôr výraznejšie v rodinách mestských.

Z uvedených dôvodov sme sa rozhodli uskutočniť výskum týkajúci sa premien rodiny na vzorke mestských rodín. Našími respondentmi boli muži alebo ženy (v ideálnom prípade obaja, t.j. manželský pár) s jedným alebo viacerými deťmi, pričom do výskumu mohli byť zahrnuté aj bezdetné manželské páry za predpokladu, že aspoň jeden z partnerov dosiahol vek 30 rokov. Za znak mest-

¹ Pozri napr. O. Gyárfášová, V. Krivý, M. Velšic et al.: *Krajina v pohybe*. Bratislava 2001, s. 342–344.

² J. Pašiak: *Občianska spoločnosť v kontexte vývoja sídelných štruktúr*. „Sociológia“ 2002, roč. 34, č. 5, s. 427.

³ *Ibid.*, s. 441.

⁴ P. Gajdoš: *Mesto a jeho vývoj v sociálno – priestorových a civilizačných súvislostiach*. „Sociológia“ 2002, roč. 34, č. 4, s. 316.

skosti rodiny sme nepovažovali len skutočnosť, že rodina v súčasnosti žije v meste, ale aj to, že aspoň jeden člen manželského páru pochádza z mestského prostredia, t.j. podstatnú časť detstva prežil v prostredí, ktoré považuje za mestské. Výskum bol uskutočnený formou pološtandardizovaných rozhovorov⁵, ktoré sa okrem základných údajov o respondentoch skladali z časti o pôvodnej (t.j. orientačnej) rodine respondenta, z časti o súčasnej (t.j. prokreačnej) rodine respondenta (v oboch týchto častiach boli zahrnuté okruhy o výchove v rodine, partnerskom vzťahu, postavenia detí v rodine a trávení voľného času v rodine). Záverečnou časťou rozhovoru bola žiadosť o interpretáciu zmeny v rodine, tak ako ju respondent vníma cez prizmu osobných skúseností s rodinnými vzťahmi vo vlastnej (pôvodnej i súčasnej) rodine i interpretáciu týkajúcu sa zmien v rodine všeobecne.

Zobierali sme údaje od 94 respondentov. Takmer presná polovica z nich je vo vekovej kategórii od 45 do 55 rokov, tretina vo vekovej kategórii od 35 do 45 rokov a zvyšok, t.j. 16% vo veku do 35 rokov. Respondenti sú z rôznych častí Slovenska (pokrývajú Slovensko od západu na východ, zastúpený je sever i juh, s miernou dominanciou stredného Slovenska). Keďže od uskutočnenia rozhovorov a tým aj sústredenia údajov uplynul ešte len krátky čas, v tejto chvíli je možné poinformovať len o prvých predbežných výsledkoch, tak, ako sa začali na základe prvotného spracovania rýsovať.

Vo väčšine výpovedí sa potvrdzuje tradičné rozdelenie rolí v rodine, keď matka v podstatnej miere zodpovedá za výchovu detí a takmer výlučne vykonáva domáce práce, ktoré sú obvykle považované za ženské (varenie, upratovanie, pranie, žehlenie, nakupovanie atď.). Tento tradičný model dominuje predovšetkým pri popise pôvodných rodín respondentov, pri charakterizovaní situácie v súčasnej rodine predsa len badať tendenciu, aj keď zatiaľ nie veľmi výraznú, k rovnomernejšiemu rozdeleniu domácich prác medzi manželmi. Zaujímavým zistením so značnou výpovednou hodnotou vzhľadom k práve uvedenej skutočnosti je, že v prípadoch, keď bol respondentom muž (1/3 rozhovorov), boli informácie o rozdelení práce a povinností v rodine oveľa stručnejšie, muži jednoducho nepovažovali za veľmi dôležité sa podrobnejšie o rozdelení prác v rodine zmieňovať. Veľmi častým bol tiež prípad, keď respondenti – tak muži ako aj ženy – považovali rozdelenie prác v rodine za rovnomerné a spravodlivé, pri vymenovávaní konkrétnych prác však uvádzali, že muži zabezpečujú rodinu finančne a venujú sa viac práci a tiež sa starajú o drobné opravy v domácnosti (v niektorých rozhovoroch sa ako príklad takýchto prác uvádzala výmena žiarovky), no a ženy sa v porovnaní s mužmi „rovnomerne a spravodlivo“ venujú výchove detí, nákupom, vareniu, upratovaniu, praniu, žehleniu a popri tom tiež samozrejme chodia do práce. Z uvedeného vyplýva, že tradičné rozdelenie rolí je považované

⁵ Rozhovory sme uskutočnili za pomoci vybraných vysokoškolských študentov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorí prešli zaškolením.

respondentmi za spravodlivé aj v prípade, že žena má rovnako ako muž platené zamestnanie na plný úväzok⁶, čo spôsobuje jej oveľa väčšie pracovné i časové zaťaženie a prácu v tzv. druhej smene v rodine. Zdá sa, že hoci emancipácia u nás zasiahla sféru práce už dávno, vo sfére rodiny k emancipácii vo výraznejšej miere nedochádza. Ženy vrátane tých, ktoré sú vo svojom zamestnaní vyťažené rovnako ako ich partneri, považujú starostlivosť o rodinu a domácnosť za svoju povinnosť, sú hrdé na to, že svoju dvojitú rolu dokážu zvládať a mužov považujú vo sfére rodiny za menej kompetentných ako sú oni samé. „Práca v domácnosti je jednou z hlavných zložiek sociálnej konštrukcie ženskej identity v spoločnosti.“⁷

Bolo už spomenuté, že napriek predominancii tradičného modelu je badateľná tendencia k rovnomernejšiemu rozdeleniu povinností v rodine. V akom segmente populácie sa táto zmena prejavuje? Odpoveď je v tomto prípade pomerne jednoznačná – ide o mladšie manželské páry a tendencia je výrazná hlavne u tých s vysokoškolským vzdelaním. Vo vekovej kategórii do 35 rokov sme tento posun zaznamenali v dvoch tretinách prípadov, v prípade partnerov – vysokoškolákov, ktorí tvorili až polovicu respondentov v tejto vekovej kategórii, sa o domáce práce rovnomernejšie delia dokonca všetky skúmané páry (aj keď ani v týchto prípadoch to nie je vždy zo strany manžela úplne dobrovoľné, ako badať z výpovede jednej respondentky:

Manžel zastáva skôr starší názor, že o domácnosť by sa mala starať manželka a manžel by sa mal venovať deťom pri hrách, pretože tak to fungovalo u nich doma. Ja s tým celkom nesúhlasím, snažim sa rozdeliť úlohy v domácnosti medzi seba a manžela. Preto u nás občas dochádza k rozporom).

Pre porovnanie, vo vekovej kategórii od 36 do 45 rokov bol rovnaký trend badateľný u 26% skúmaných rodín. Vplyv vzdelania bol v tejto kategórii menej výrazný, čo sa potvrdilo aj v kategórii respondentov nad 45 rokov, kde o rovnomernejšom rozdelení povinností v domácnosti je možné hovoriť len u jedného páru z desiatich, dokonca v rodinách, kde minimálne manželka dosiahla VŠ vzdelanie (23 prípadov v tejto vekovej kategórii), sa táto skutočnosť vzťahovala len na 1 rodinu. Ilustratívnym je opis domácich prác v rodine 48-ročnej vysokoškolačky:

⁶ Ide samozrejme o prevažnú väčšinu žien v skúmaných rodinách, čo korešponduje so skutočnosťou, že ženy u nás trávajú v zamestnaní viac času než vo väčšine iných krajín. Podľa medzinárodnej komparatívnej štúdie publikovanej v „The Economist“ na vrchole tohto rebríčka sú české ženy, z ktorých viac než 80% pracuje viac než 40 hodín týždenne, v porovnaní so 60% žien v USA, 20% v Nemecku a 10% v Holandsku (pozri M. Č e r m á k o v á: *Gender Differences among Economically Active University Graduates*. „Czech Sociological Review“ 1999, No. 2). Údaj zo Slovenska nám nie je známy, dovoľujeme si odhadnúť, že toto číslo sa bude pohybovať na úrovni mierne pod 70%, hlavne vďaka vyššej nezamestnanosti u nás v porovnaní s ČR.

⁷ A. K ř í ž k o v á: *The Division of Labour in Czech Households in the 1990s*. „Czech Sociological Review“ 1999..., s. 207.

Rozdelenie povinností a úloh je u nás v podstate tradičné. Ja sa okrem starostlivosti o dve deti starám o domácnosť, vykonávam väčšinu domácich prác a okrem toho chodím do práce. Manžel mi z času na čas s niečím pomôže, ale hlavne zabezpečuje rôzne opravy a typické mužské práce.

Môžeme preto povedať, že na rovnomernejšie rozdelenie povinností v domácnosti má vzdelanie vplyv len vo vekovej skupine do 35 rokov. U partnerov – vysokoškolákov môžeme navyše sledovať jav, ktorý bol vo výskume *Muži a ženy na trhu práce*, uskutočnenom v 90. rokoch českými sociológmi a ktorý okrem iného sledoval rôzne podporné mechanizmy ovplyvňujúce budovanie kariéry, nazvaný distribúciou rôznych druhov kapitálu medzi absolventmi vysokých škôl. Distribúcia rôznych kapitálov (sociálneho, politického, rodinného a emocionálneho) je genderovo podmienená a výskum v Čechách potvrdil, že napr. „[...] u mužov je vyššia pravdepodobnosť emocionálnej podpory zo strany ich partneriek (manželiek) a spoľahnúť sa na partnerkin (manželkin) pozitívny prístup k ich práci. Oveľa menej žien s VŠ vzdelaním má prístup k takémuto emocionálnemu kapitálu“⁸. Skutočnosť, že pracovná kariéra ženy je v rámci rodiny sekundárna a podriadená mužovej, sa niekoľkokrát objavila aj v našom výskume. 47-ročná vysokoškoláčka uvádza:

Rešpektujem to, že manžel v našej rodine robí kariéru a potrebuje dobré rodinné zázemie. Preto beriem starostlivosť o rodinu ako samozrejmosť.

Neznamená to, že by kariéra bola u žien, hlavne u tých s vyšším vzdelaním a socioprofesionným statusom, z hľadiska ich subjektívneho vnímania v porovnaní s mužmi menej dôležitá. Aj pre väčšinu žien – vysokoškoláčok tvorí práca významnú sféru seberealizácie a identifikácie. Ich individuálne záujmy sú však prienikom subjektívnych potrieb s ekonomickými a socio-kultúrnymi podmienkami, t.j. so silným vedomím rodinných rolí žien. Podľa viacerých výskumov „väčšina žien pokladá záujmy rodiny za svoje vlastné (osobné), nerozlišuje a často podriaďuje všetko v prospech partnera a detí či inak definovaných rodinných potrieb“⁹.

Skutočnosť, že nerovnomerné rozdelenie povinností v domácnosti v neprospech žien nie je dôsledkom útlaku spočívajúceho v podriadenosti a poslušnosti ženy mužovi v patriarchálnej rodinnej štruktúre dokumentujú aj zistenia o tom, kto v rodine zodpovedá za financie a nakladanie s nimi. Ak akceptujeme tézu, že moc v skupine má ten, kto disponuje ekonomickými prostriedkami, zisťujeme, že to nie sú muži, ktorí vládnu rodinám, napriek tomu, že vo väčšine rozhovorov respondenti deklarujú, že sú to práve muži, ktorí plnia úlohu živelov rodín. V našom súbore môžeme zaznamenať len ojedinelé prípady, keď o disponovaní

⁸ M. Č e r m á k o v á: *Gender Differences...*, s. 140.

⁹ M. Č e r m á k o v á: *Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy*. In: *Proměny současné české rodiny*. Ed. H. M a ř i k o v á. Praha 2000, s. 98.

financiami rozhoduje výlučne či prevažne muž. Oveľa častejšími prípadmi sú rodiny, kde je zodpovednosť za výdavky spoločná. Takýchto rodín sa v našom súbore nachádza asi polovica a typickým modelom je vynakladanie financií takým spôsobom, že každodenné bežné výdavky sú vo výhradnej kompetencii manželky, ktorá s nimi disponuje podľa svojho uváženia a o väčších investíciách sa manželia radia spoločne. Prakticky početne rovnako zastúpenou kategóriou (takmer u polovice skúmanej vzorky) je rodina, v ktorej je to prevažne žena, kto „drží kasu“, t.j. kto rozhoduje, na čo sa príjem rodiny (ženy i muža) vynaloží. Tento model je možné v rovnakej miere vysledovať aj v rozprávaní o pôvodných rodinách, čo sa vzťahuje do obdobia pred zhruba 20–40 rokmi. Ak teda môžeme na Slovensku hovoriť o rodinných vzťahoch charakterizovaných ekonomickou podriadenosťou ženy mužovi v rodine (a či vôbec môžeme?), musíme sa vrátiť pravdepodobne do obdobia polovice minulého storočia, pripadne ešte ďalej.

Nakoniec aspoň v skratkovitej forme načrtneme závery, ktoré vyplynuli z poslednej časti rozhovorov týkajúcej sa interpretácie zmeny v súčasnej rodine samotnými respondentmi. Tito často naznačujú, že dochádza k oslabovaniu tradičného rozdelenia rodinných rolí medzi muža a ženu, roly sa stávajú menej vyhranenými, viac sa prelínajú, sú navzájom zastupiteľnejšie, aj keď tento trend je silnejší v smere posilňovania vplyvu ženy, ktorá hrá v rodine dominantnejšiu úlohu ako v minulosti, najmä čo sa týka reálneho vplyvu na rozhodovanie o rodinných záležitostiach vymykajúcich sa z rámca každodenných bežných aktivít rodiny takpovediac prevádzkového charakteru. Súvisí to samozrejme s modelom dvojpríjmovej domácnosti, ktorý sa na Slovensku udržiava už niekoľko desaťročí a tiež tým, čo ukazujú aj iné, kvantitatívne orientované výskumy, že samostatný príjem ženy, nezávislý od manžela i rodičov, pokladá za samozrejmosť väčšina obyvateľov na Slovensku¹⁰. V tejto súvislosti je zaujímavý postreh Z. Kiczkovej týkajúci sa bytia slovenskej ženy ako oscilácie medzi sebaobetovaním a sebarealizáciou, pričom u dnešných mladých žien dochádza podľa nej ku generačnému posunu viac k sebarealizácii, t.j. k hodnotám individualizmu¹¹. Paralelne s tým dochádza k oslabeniu vplyvu muža, ktorý je v rodine obrazne i doslova menej viditeľný, hlavne v súvislosti so stratou exkluzivity jeho životelskej role v rodine¹². Na druhej strane by bolo zrejme chybou vyvodzovať z to-

¹⁰ Z. B ŭ t o r o v á a kol.: *Ona a on na Slovensku. Ženský údel očami verejnej mienky*. Bratislava 1996.

¹¹ Z. K i c z k o v á: *Medzi sebaobetovaním a sebarealizáciou*. In: *Rodina ako predmet vedy*. Bratislava 1994.

¹² Pravdou je, že oslabenie vplyvu muža v rodine nesúvisí len so vstupom žien do pracovného procesu, ale má svoje oveľa staršie korene v období počiatkov industrializácie, kedy došlo k oddeleniu práce od domova, čím prispelo k vytvoreniu dvoch samostatných sfér – sféry súkromnej a sféry verejnej. Evelyn Sulerot píše, že keď muži začali chodiť do práce, opustili svoju tradičnú rolu odovzdávania vedomostí a skúseností mladšej generácii, ale keďže boli výhradnými živiteľmi rodiny, uchovali si svoju autoritu. Aj o tú ale prišli v situácii, keď aj matky začali pracovať mimo rodinu. E. S u l e r o t: *Quels pères? Quels fils?* Paris 1992.

hoto trendu ďalekosiahle závery o podstatnej zmene charakteru mužskej či ženskej identity v spoločnosti. Najnovšie výskumy historických antropológov v Európe odhaľujú rozličné obrazy ženy (a samozrejme tiež muža) v závislosti na sociálnej situácii a kultúrnom sebavedomí. Ani vo feudálnej spoločnosti minulosti, ani v občianskej spoločnosti dneška nie je možné ženský a mužský životný kontext „popisovať prostredníctvom dichotómií ako verejný – súkromný, kultúra – prirodzenosť, moc – bezmoc atď.... Nové výskumy dokazujú, že pracovný svet mužov a žien bol v období pred nástupom moderny tesne prepojený a že ani v meštianskom prostredí nefungovalo nejaké striktné priradenie sveta pocitov ženám a sveta rozumu mužom“¹³. Ukazuje sa, že nazeráť na dejiny žien a mužov výhradne z perspektívy bezmoci a podriadenosti na jednej strane a moci a nadradenosti na strane druhej by bolo značne limitujúce.

Druhou výraznou zmenou, ktorú tu spomenieme a ktorá vystúpila do popredia pri interpretáciách zmeny zo strany respondentov snáď ešte výraznejšie, je zmena vzťahu medzi rodičmi a deťmi a postavenie detí v rodine ako také. Deti získavajú v rodine väčší priestor na sebarealizáciu, rozvoj osobnosti, majú väčšiu voľnosť, zároveň však nižšiu zodpovednosť, menej povinností v domácnosti a viac v rámci edukačnej sféry. Dnešné deti sú vychovávané voľnejšie a pomerne skoro si vyžadujú toleranciu a rešpekt. Opakovaným motívom vo výpovediach bol povzdych respondentov nad nedostatkom rešpektu a úcty voči rodičom, niektorí z nich si však uvedomovali, že to znamená, že vzťah detí a rodičov je založený viac na pochopení a priateľstve. Dochádza k väčšej diferenciacii záujmov detí a ich rodičov, deti trávajú v porovnaní s minulosťou viac času samotné resp. s kamarátmi, podľa vlastných predstáv. Čím viac je život detí určovaný vplyvmi a vzormi mimo sféry rodiny (škola, médiá, voľnočasové aktivity), tým viac môžeme hovoriť o individualizácii detstva. Deti si stále viac a nezávislejšie sami určujú, čo si kúpia, čo budú robiť vo svojom voľnom čase, akým sociálnym aktivitám sa budú venovať na báze pravidelnosti. Zmenu vo vzťahoch v rodine s dôrazom na postavenie dieťaťa v nej veľmi výstižne a takpovediac celostne formuloval respondent, muž, vo veku 45 rokov, robotník:

Rodičia už nie sú len vychovávateľmi, ktorí si chcú za každú cenu udržať rešpekt u svojich detí. Dnes je ich vzťah založený na vzájomnom priateľstve, láske, ochote vždy poradiť a podržať. Mám pocit, že je to tak lepšie, deti sa skôr zveria rodičom, keď vedia, že ich za každú cenu nečaká trest. Myslím, že na týchto zmenách má veľkú zásluhu dnešný uponáhľaný svet, plný neistoty, konkurencie, každý sa snaží uspieť aj na úkor druhého a láska a priateľstvo niekoho blízkeho vytvára akýsi pocit bezpečia, istoty, že človek patrí niekam, kde ho majú radi.

Zdá sa, že aj u nás platia pozorovania sociológov, ktorí – síce v trochu inom sociokultúrnom kontexte – hovoria o tom, ako sa podstata vzájomnosti vzťahov

¹³ R. von D u l m e n: *Historická antropológie: Vývoj – Problémy – Úkoly*. Praha 2002, s. 76.

rodičia – deti posunula od materiálnej a generačnej závislosti ku psychologickej kvalite týchto vzťahov. Dôsledkom redukcie tradičnej rodičovskej autority a oklieštenia vzťahov vzájomnej závislosti je to, že autoritatívnosť ako primárny zdroj rodičovského vplyvu na deti i ako základ rodinných vzťahov je nahradzovaná citovou intenzitou týchto vzťahov¹⁴.

Na záver je možné zhrnúť: doterajšie výsledky nášho výskumu ilustrujú stav, v ktorom sa nachádza súčasná mestská rodina na Slovensku a ktorý by sme mohli, spolu s Arlie R. Hochschildovou, nazvať osciláciou medzi tradičným a prechodným rodinným typom¹⁵. Je predpoklad, že postupne sa presadzuje, hlavne v mestskom prostredí u mladších rodín s vyšším vzdelaním, model prechodného rodinného typu, s väčším dôrazom na vzájomnú zastupiteľnosť rodových rolí v rodine. Či sa však naozaj v širšej miere aj presadí, si nedovolíme odhadovať, hlavne kvôli tomu, že si uvedomujeme len informatívny význam prebiehajúcich rodinných procesov, tak ako ich zachytáva náš výskum. Rodina je totiž sociálnou inštitúciou, v ktorej sa prebiehajúce štrukturálne zmeny nemusia vždy zhodovať so subjektívnymi zmenami v postojoch a vnímaní jej jednotlivých členov.

¹⁴ J. Dizard, H. Gaddlin: *The Minimal Family*. Amherst 1990.

¹⁵ A. Hochschildová vo svojej typológii vychádza z klasickej dichotómie „tradičné – moderné“ a medzi nimi identifikuje ešte tzv. prechodný typ. Pod tradičným usporiadaním však nemá na mysli situáciu, kedy muž pracuje a žena zostáva doma; vyjadruje ňou skutočnosť, že v rodine pracujú obidvaja partneri, hlavnú zodpovednosť za domácnosť a výchovu detí však má žena. Moderný typ je v Hochschildovej chápaní typom egalitárnym, v ktorom je podiel muža a ženy na rozhodovaní a moci v rodine vyvážený, t.j. relatívne zhodný. „V prechodnom (transitional) type pracujú obidvaja manželia, ale žena od muža očakáva, že jej bude „pomáhať“ v domácnosti. Predpokladá jeho spoluúčasť v domácej sfére, aj keď si ponecháva hlavný diel zodpovednosti za rodinu a domácnosť“ (citované podľa H. Maříková: *Dvoukariérová manželství*. In: *Proměny současné české rodiny*. Ed. H. Maříková. Praha 2000, s. 102, pozn. 3 a 4).

Zmiany w rolach płci w rodzinie miejskiej na Słowacji – fikcja czy rzeczywistość?

Streszczenie

Praca ta wyjaśnia powody, dla których warto jest zbadać funkcjonowanie miejskiej rodziny na Słowacji oraz przedstawia wstępne wyniki badań, obejmujących zmiany zachodzące w rodzinie w środowisku miejskim. Potwierdzają one istnienie tradycyjnego modelu rodzinnego w rodzinach słowackich, chociaż w wypadku młodszych i wykształconych par (do 35 lat) istnieje tendencja do bardziej egalitarnego modelu podziału prac domowych pomiędzy kobietą a mężczyzną. Respondenci, interpretując przemiany w nowoczesnej rodzinie (porównując ją z własnymi doświadczeniami), zauważają bardziej dominującą rolę kobiet, osłabienie autorytetu mężczyzny w rodzinie i zmiany w relacjach rodzic – dziecko.

Changes of gender roles in an urban family in Slovakia – fiction or reality?

S u m m a r y

The article explains the reasons why it is worth researching into an urban family in Slovakia, and presents some results of semi-standardized interviews concerning the changes in the families in the urban environment. These results confirm the arrangements of the traditional family model in Slovakia, although there is a strong tendency towards a more egalitarian model of housework division between a man and a woman in the case of younger and educated couples (up to 35 years of age). The respondents see a more dominant woman, weakened male authority and a transformation of parent – child relations in their interpretation of the changes taking place in a modern family on the basis of their own family experience.